

розгляд до Верховної Ради України проект Закону України "Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину", який відповідно до постанови Верховної Ради України № 3363-IV від 18 січня 2006 був прийнятий за основу. Проте на підставі постанови Верховної Ради України № 954-V 19 квітня 2007 рішення Верховної Ради України від 18 січня 2006 року про прийняття за основу проекту Закону України про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину, було скасовано, а сам законопроект знятий з розгляду.

На сьогодні, питання щодо реалізації Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів залишається не вирішеною, як в частині розроблення проекту Закону України "Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину", так і у частині вдосконалення кримінального законодавства України.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2009 р.

В.А. Звіряка

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Стаття 289 КК передбачає кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом. Основним безпосереднім об'єктом злочину є порядок користування транспортним засобом. Додатковим обов'язковим об'єктом злочину є власність. Додатковий факультативний об'єкт злочину за ч. 2 ст. 289 КК - здоров'я людини. Додатковий факультативний об'єкт злочину за ч. 3 ст. 289 КК - здоров'я або життя людини. Предметом злочину є транспортний засіб.

Згідно з п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 14 "Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні порушення на транспорті" при розгляді кримінальних справ суди мають урахувати положення правових норм, у яких визначено поняття "транспортні засоби", зокрема примітки до ст. 286 КК, п. 1.10. Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306. Виходячи із цих положень транспортними засобами, про які йдеться в статтях 286, 287, 289, 290 КК, слід уважати всі види автомобілів, трактори й інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мото-

цикли та інші механічні транспортні засоби, що приводяться в рух за допомогою двигуна з робочим об'ємом 50 куб. см і більше або електродвигуна потужністю понад 3 кВт. Не є транспортними засобами мопеди, велосипеди з двигуном із робочим об'ємом до 50 куб. см, рухомий склад метрополітену, фунікулера та інших видів залізниць (пасажирські й вантажні потяги, локомотиви, дрезини тощо).

Об'єктивна сторона злочину характеризується суспільно небезпечними діями, які спрямовані на незаконне заволодіння транспортним засобом. Під незаконним заволодінням транспортним засобом слід розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі (з місця стоянки чи під час руху) шляхом запуску двигуна, буксирування, завантаження на інший транспортний засіб, а за ч. 2 та 3 ст. 289 КК – ще й примусовим відстороненням зазначених осіб від керування, примушування їх до початку чи продовження руху тощо. Спосіб незаконного заволодіння транспортним засобом може бути таємний або відкритий, воно може вчинятися шляхом обману чи зловживання довірою (ч. 1 ст. 289 КК), із застосуванням насильства або погроз (ч. 2 або ч. 3 ст. 289 КК).

Цей злочин є закінченим з моменту, коли транспортний засіб почав рухатись унаслідок запуску двигуна чи буксирування. Слід погодитися з Р.В. Щупаківським, що відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом не залежить і не може залежати від величини відстані, на яку транспортний засіб було відігнано, перетягнуто, відбуксовано тощо¹. Але проникнення в кабінку та спроба запустити двигун або буксирувати транспортний засіб з метою заволодіння ним необхідно кваліфікувати як замах на вчинення цього злочину за ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 та відповідною частиною ст. 289 КК.

Не є незаконним заволодіння транспортним засобом у стані крайньої необхідності, наприклад для того, щоб терміново доставити тяжкохвору людину до лікарні, приборкати стихійне лихо, усунути іншу небезпеку, яка загрожує людям, інтересам суспільства чи держави (п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті від 23 грудня 2005 року № 14).

Об'єктивна сторона злочину за ч. 2 ст. 289 КК характеризується незаконним заволодінням транспортним засобом, яке вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднане з насильством, що

¹ Див.: Щупаківський Р.В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння чужим транспортним засобом: Монографія. – К.: Атіка, 2007. – С. 42.

не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або вчинене з проникненням у приміщення чи інше сховище, або якщо воно завдало значної матеріальної шкоди.

Повторним є вчинення таких протиправних дій особою, яка раніше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом або злочин, передбачений статтями 185, 186, 187, 189 – 191, 262, 410 КК.

Повторність незаконного заволодіння транспортним засобом виключається, якщо минули строки давності за попередній злочин, або особу було звільнено від кримінальної відповідальності за попередній злочин, або судимість за раніше вчинений злочин знято чи погашено в установленому законом порядку.

Заволодіння транспортним засобом за попередньою змовою групою осіб має місце у випадках, коли дві особи й більше заздалегідь, тобто до початку виконання дій, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, домовилися про спільне його вчинення, незалежно від того, хто керував цим засобом (п. 16 вказаної постанови ПВСУ).

Якщо насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, відбувається під час руху транспортного засобу, то злочин є закінченим з моменту встановлення контролю над ним.

Проникнення в гараж чи інше сховище та спроба запустити двигун або буксирувати транспортний засіб з метою заволодіння ним кваліфікується як замах на вчинення злочину за ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 та ч. 2 ст. 289 КК.

Відповідно до чч. 2 або 3 ст. 289 КК та п. 3 примітки до цієї статті матеріальну шкоду слід визнавати значною в разі заподіяння реальних збитків на суму від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а великою – на суму понад 250 таких мінімумів.

Вирішуючи питання про те, чи були збитки реальними, необхідно виходити з положень п. 1 ч. 2 ст. 22 Цивільного кодексу України, де зазначено, що такими збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, що вона зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права.

Наприклад, вироком Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 14 вересня 2006 року К. засуджено за ч. 2 ст. 289 КК України на 5 років позбавлення волі.

На підставі ст. 75 КК України К. звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитивим строком 1 рік і 6 місяців.

В апеляційному порядку вирок не переглядався.

К. визнано винним у тому, що він у стані алкогольного сп'яніння 10 червня 2006 року в м. Умань Черкаської області незаконно заволодів автомобілем ГАЗ-3110, який належав ВАТ "Уманьгаз", вартістю 27724 грн, що завдало значної матеріальної шкоди зазначеному підприємству.

У касаційному поданні прокурор, посилаючись на неправильну кваліфікацію дій К. за ч. 2 ст. 289 КК України, просить вирок змінити й перекваліфікувати дії останнього за ч. 1 ст. 289 КК України.

Заслухавши доповідача, думку прокурора, яка підтримала касаційне подання, перевіривши матеріали справи та доводи касаційного подання, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вважає, що касаційне подання прокурора підлягає задоволенню, а вирок суду – зміні у зв'язку з неправильним застосуванням ним кримінального закону.

Якщо транспортний засіб не зазнав ніяких пошкоджень унаслідок незаконного заволодіння, його технічний стан не погіршився і відновлення він не потребує або сума відповідних витрат менша від зазначеної в п. 3 примітки до ст. 289 КК України, така кваліфікуюча ознака, як заповдіння значної шкоди, відсутня.

З матеріалів справи вбачається, що автомобіль, яким К. незаконно заволодів та пошкодив внаслідок порушення правил безпеки дорожнього руху, повернуто підприємству. Реальні збитки, завдані ВАТ "Уманьгаз" через пошкодження автомобіля, відповідно до висновку експертизи складають 9450 грн. 45 коп., які К. частково відшкодував.

Оскільки на час вчинення злочину сума реальних витрат на відновлення автомобіля є значно меншою, ніж 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що у 2006 р. становило 17500 грн., то в діях К. відсутня кваліфікуюча ознака злочину – завдання значної матеріальної шкоди, а тому вони підлягають перекваліфікації з ч. 2 на ч. 1 ст. 289 КК України¹.

Об'єктивна сторона злочину за ч. 3 ст. 289 КК характеризується вчиненням незаконного заволодіння транспортним засобом організованою групою або поєднанням з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо воно завдало великої матеріальної шкоди.

Якщо незаконне заволодіння транспортним засобом поєднане з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, що спричинили наслідки, перелічені в ст. 286 КК, то скоєне кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 289 КК та відповідною частиною ст. 286 КК. А якщо потерпілий був ще й залишений у небезпечному для життя стані без відповідної допомоги, то скоєне треба кваліфікувати ще й за відповідною частиною ст. 135 КК.

Згідно з ч. 4 ст. 289 КК суд звільняє від кримінальної відповідальності особу, яка вперше вчинила дії, передбачені цією статтею (за винятком

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: офіц. вид. / Верхов. Суд України: відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Вид. дім "Ін Юре", 2008. – С. 396 – 399.

випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства), але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки.

Суб'єктом злочину за ч. 1 ст. 289 КК є фізична осудна особа, яка досягла 16 років, а за чч. 2 і 3 ст. 289 КК – 14-річного віку.

Не підлягають кримінальній відповідальності за ст. 289 КК особи, які не брали участі у вилученні транспортного засобу, але після заволодіння ним винною особою здійснили поїздку на ньому.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 289 КК, не можна визнавати осіб, які є співвласниками або законними користувачами транспортного засобу; працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, котрі без належного дозволу здійснили поїздку на закріпленому за ними транспортному засобі; а також службових осіб, наділених повноваженнями щодо використання чи експлуатації транспортних засобів (п. 18 вказаної постанови ПВСУ).

Слід погодитися з В.В. Ємельяненком, що не відсторонені від керування транспортним засобом водії, які самовільно здійснили поїздку на закріпленому за ними транспортному засобі, а також посадові особи підприємств, що мають певні повноваження з оперативного управління, використання й розпорядження транспортними засобами, не можуть визнаватися суб'єктами незаконного заволодіння транспортним засобом. За наявності передбачених у законі ознак такі дії мають кваліфікуватися за ст. ст. 192, 356 або 364 КК відповідно¹.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу. Мотив і мета злочину можуть бути різними.

Утім, якщо ця мета не пов'язана з безпосереднім заволодінням транспортним засобом, то й кваліфікація цього злочину буде інакшою. Як слушно зазначає В.А. Мисливий, незаконне заволодіння в будь-який спосіб деталями, вузлами, агрегатами транспортного засобу без мети заволодіння останнім не утворює складу цього злочину та має кваліфікуватися як викрадення цих предметів (крадіжка, грабіж тощо)². Але якщо метою було незаконне заволодіння транспортним засобом та викрадення цінних речей із його салону, то скоєне кваліфікується за сукупністю злочинів за відповідною частиною ст. 289 КК та відповідною статтею, яка передбачає кримінальну відповідальність за посягання на власність. Та-

¹ Див.: Ємельяненко В.В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Х., 2009. - С. 11 - 12.

² Див.: Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: Монографія. - Дніпропетровськ: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. - С. 66.

кож слід зауважити, що кримінальна відповідальність за викрадення чужого майна можлива, якщо вартість такого майна на момент вчинення злочину перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

За сукупністю злочинів кваліфікується і скоєння незаконного заволодіння транспортним засобом, поєднане з умисним убивством потерпілого. Тому залежно від мотивів дії особи кваліфікуються за ч. 3 ст. 289 КК та п. 6 ч. 2 ст. 115 КК (якщо мотив корисливий), або за ч. 3 ст. 289 КК та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК (якщо метою є полегшення заволодіння транспортним засобом), або за ч. 3 ст. 289 КК та ч. 1 ст. 115 КК (якщо мотивом є помста або ревності).

Стаття надійшла до редколегії 28.12.2009 р.

О.М. Гумін

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЖЕРТВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Проблеми віктимної поведінки потерпілих у злочинах насильницького характеру в умовах загальної ескалації насильства в сучасному українському суспільстві набувають особливого значення, відрізняючись підвищеною актуальністю.

Помітна поширеність злочинів насильницького характеру у структурі всієї злочинності, нестабільність їх динаміки, набуття нових негативних якісних характеристик, гранично високий рівень суспільної небезпеки, труднощі їх подолання – це лише небагато з того, що зумовлює нагальну потребу в поглибленому дослідженні насильницьких проявів, їх кримінально-правовому і кримінологічному аналізі, оцінці комплексу чинників, що їх викликають, розробці шляхів боротьби з ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Певні аспекти цієї багатогранної проблематики у свій час розглядалися відомими українськими та зарубіжними вченими-криміналістами, кримінологами, процесуалістами, фахівцями в галузі психології, психіатрії, педагогіки і філософії. Вагомий внесок зроблено такими науковцями як Ю.М. Антонян, М.І. Бажанов, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, А.І. Долгова, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, В.С. Мінська, Є.П. Побігайло, Д.В. Рівман та ін.

Вихідні передумови та мета дослідження.

На підставі узагальнення емпіричного матеріалу та питань, які досліджуються вказаними вченими, автор поставив собі завданням з'ясувати теоретико-методологічні засади дослідження особи жертви насильницьких злочинів та її віктимності.